

XIV. ULUSLARARASI BÜYÜK TÜRK DİLİ KURULTAYI BİLDİRİLERİ KİTABI

Azerbaycan – Bakü

26-27 EYLÜL 2019

Türkiye Azerbaycan Dostluk İşbirliği ve Dayanışma Vakfı

Yunus Emre Enstitüsü

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

XIV. ULUSLARARASI BÜYÜK TÜRK DİLİ KURULTAYI BİLDİRİLERİ KİTABI

26-27 Eylül 2019

Bakü-Azerbaycan

Editörler

Dr. Rasim Özyürek

Dr. Aziz Gökçe

Dr. İbrahim Atabey

Dr. Ayşegül Celepoğlu

Öğr. Gör. Ayşen Gençtürk

Grafik Tasarım ve Sayfa Düzeni

M. A Ece Zeynep KIRTAY

Berkay Akdağ

Aralık 2019

ONURSAL BAŐKAN

Ali DOĐRAMACI

Bilkent Üniversitesi ve Mütvevelli Heyet Başkanı

Őeref ATEŐ

Yunus Emre Enstitüsü Başkanı

Enver HASANOĐLU

Türkiye Azerbaycan Dostluk İşbirliği Dayanışma Vakfı Başkanı

KURULTAYI DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Rasim ÖZYÜREK

Türkiye Azerbaycan Dostluk İşbirliği Dayanışma Vakfı Genel Sekreteri

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Rasim Özyürek Bilkent Üniversitesi	Prof. Dr. Âbide DOĞAN Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL Başkent Üniversitesi	Prof. Dr. Alfiya YUSUPOVA Kazan Federal Üniversitesi
Prof. Dr. Arif AGO Makedonya	Prof. Dr. Aygöl HACİYEVA Azerbaycan İlimler Akademisi
Prof. Dr. Aysu ATA Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Celal DEMİR Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Eyüp AKMAN Kastamonu Üniversitesi	Prof. Dr. Fatih KİRİŐÇİOĐLU Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN Ege Üniversitesi	Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN UludaĐ Üniversitesi	Prof. Dr. Henryk JAKNOWSKI Polonya
Prof. Dr. İsmet ÇETİN Gazi Üniversitesi	Prof. Dr. Kerima FİLAN Sarajeva Üniversitesi
Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA UludaĐ Üniversitesi	Prof. Dr. Möhsün NAĐISOYLU Azerbaycan İlimler Akademisi
Prof. Dr. Muammer NURLU Gazi Üniversitesi	Prof. Dr. Mustafa ÖNER Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Naciye YILDIZ Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Prof. Dr. Necati DEMİR Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nizami CAFEROV Azerbaycan Bakü Devlet Üniversitesi	Prof. Dr. Oktay Ahmed AYBERK Makedonya
Prof. Dr. Osman HORATA Hacettepe Üni.	Prof. Dr. Özay KARADAĐ Hacettepe Üni.
Doç. Dr. Necmi AKŐİT Bilkent Üni.	Doç. Dr. Öztürk EMİROĐLU Polonya
Doç. Dr. Ramiz ASKER Azerbaycan Bakü Devlet Üniversitesi	Prof. Dr. PaŐa YAVUZARSLAN Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Roza EYVAZOVA Azerbaycan İlimler Akademisi	Prof. Dr. Sedat SEVER Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Siham Abdulmajeed AHMED Irak Bağdat Üniversitesi	Prof. Dr. Şükrü Haluk AKALIN Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Tadeusz MAJDA Polonya Vistula Üniversitesi	Prof. Dr. Zeki KAYMAZ Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Zühâl YÜKSEL Gazi Üniversitesi	Doç. Dr. Agata BAREJA-STARZYŦSKA VarŐova Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ Atatürk Üniversitesi	Doç. Dr. Bayram BAŞ Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Elçin MEMMEDOV Bakü Devlet Üni	Doç. Dr. İlhan ERDEM Erzurum Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Gızılgöl ABDULLAYEVA Azerbaycan Bakü Devlet Üniversitesi	Doç. Dr. Grazyna ZAJAC Krakov Yagellon Üniversitesi
Doç. Dr. Halit KARATAY Bolu İzzet Baysal Üniversitesi	Doç. Dr. Jerzy TULISOW VarŐova Üniversitesi
Doç. Dr. Mahbuba MAMMADOVA Azerbaycan	Doç. Dr. Mahir KALFA Hacettepe Üniv.
Dr. Ayşegül CELEPOĞLU Hacettepe Üniv.	Dr. Aziz GÖKÇE Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Doç. Dr. Könül Aliyeva Başkent Üniversitesi	

İÇİNDEKİLER

- Dr. Abdurrahman Güzel- Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Bölümünü Kurarken Nasıl Bir Karar Verdim?.....1-27
- Dr. Abide Doğan- *Aydabir* Dergisinde Edebi Hareketlilik.....28-40
- Dr. Alev Sınar Uğurlu- Tarihî Gerçeklik Açısından Karanfil Romanı.....41-49
- Dr. Aylin Koç- Hâyatîzâde Mustafa Feyzi'nin *Plika* Hastalığı Risaliyesi ve Eserdeki Türkçe Terimler.....50-57
- Dr. Aynel Meşadiyeva- Çağdaş Türk Lehçelerinde ve Ağzlarında Bazı Sofat-Fiillerin Farklı Kullanım Özellikleri Üzerine.....58-68
- Arş. Gör. Aysel Ahmedova- Orhon Yazıtları ve Dîvânü Lügâti't- Türk'te Sözcük Yapımı: Eski Yapılar ve Yeni Oluşumlar.....69-77
- Dr. Aysu Ata- Günümüzde Türkoloji Öğretiminin İçinde Bulunduğu Sorunlar III.....78-84
- Dr. Ayşe Yücel Çetin- Kutadgu Bilig'de Sosyal Değerler Bağlamında Temel Karşıtlıklar: İyi- Kötü.....85-95
- Dr. Ayşegül Celepoğlu- Türk Diline Hizmet Etmiş Bir İsim: Samih Rifat.....96-104
- Dr. Aziz Gökçe- Transkripsiyon Metinleri ve Osmanlı Türkçesi Dönemi Dil Bilgisi Kitaplarına Göre Türkçenin Ses Özellikleri.....105-119
- Dr. Bahanur Garan Gökşen- Ahmet Mithat Efendi ve Kafkas Coğrafyası (Coğrafya Merkezli Okuma Ekseninde *Gürcü Kızı* ve *Kafkas*).....120-135
- Dr. Bayram Baş- Türkçe Öğretmeni Adaylarının Metne Yönelik Soru Yazma Stratejileri.....136-142
- Dr. Bilginer Onan- Türkçe Öğretiminde Kullanılan Yöntemlere Disiplinler Arası Bir Bakış.....143-154
- Dr. Burak Telli- Behcetü'l Hadâik'teki Eklerde Dudak Uyumu.....155-166
- Dr. Cihangir Cihangirli- Azərbaycan multikulturalizmi: tarixi irs və müasir məqamlar.....167-173
- Dr. Dürdane Rahimzade- Oğuz Dillerinde Arap Kökenli Ekler.....174-177
- Demet Sancı Uzun, Elif Atalay, Esra Ekinci Çelikpazu- Türkçe Dersi Öğretim Programında Yer Alan Dilbilgisi Kavramlarının Türkçe Ders Kitabındaki Etkinliklerde Ele Alınışları Üzerine Bir İnceleme.....178-190
- Arş. Gör. Erdi Erbeden- Oş Merkez Özbek Ağzında Kullanılan Bir Bileşik Kip Yapısı: {-(A)s(I)DI}.....191-202
- Dr. Erdoğan Uygur- Fransız Dilinde Türklerle İlgili Deyimler ve Düşündürdükleri.....203-210
- Dr. Eyüp Akman- Manzum Hz. Ali Cenklerinden Yemâme Cenginin Kastamonu Nüshası ve Dil Özellikleri.....211-216
- Arş. Gör. Ezgiöya Malkoç- Kutadgu Bilig'de Giyim-Kuşam ve Süslenme Kültürüne Ait Sözcükleri.....217-224

- Dr. Filiz Mete- 5. Sınıf Düzeyine Yönelik Hazırlanan Türkçe Ders Kitabının Söz Varlığı Açısından Derlem Temelli Sıklık Listeleriyle Karşılaştırılması.....225-241
- Dr. Funda Kara- “Van Kedisi” İle “Sokak Kedisi” Tamlamaları Aynı Yapıda mı?.....242-249
- Okutman Gökhan Yağcı- *Kültürel Etkileşim Bağlamında Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi*-Yunus Emre Enstitüsü Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti Örneği.....250-259
- Dr. Gülsel Sev- Soru Sözcüklerinin İşlev Kaymasına Etkisi: Emirden Gerekliliğe.....260-264
- Dr. Hanife Özer- Orhan Veli Kanık’ın Şiirlerinde Kalıp Sözler.....265-272
- Dr. Hülya Gökçe- Kazan Tatar Türkçesiyle Yazılmış İlk Gramer Kitabı: TATAR TİLİĞÄ KISKAÇA İLMİ\ARF.....273-288
- Dr. İbrahim Atabey- Tölögön Kasimbek’in Singan Kılıç (Kırılan Kılıç) Adlı Eserindeki Şiirler.....289-303
- Dr. İsmet Çetin- Kutadgu Biligde İdeal İnsan Tipolojisi: Kahraman.....304-311
- Dr. Kerime Üstünova- Türkiye Türkçesinde Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanılan Öncül Dil Bilimleri Üzerine.....312-320
- Dr. Mahir Kalfa- Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Sınıf İçi Etkinliklerin Değerlendirilmesi ve Türleri.....321-323
- Dr. Mehmet Kurudayıoğlu- Azerbaycan Türkçesi İle Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Bakımından Karşılaştırılması.....324-334
- Arş. Gör. Melis Sezen Güneş Yılmaz- Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesindeki Deyim ve Atasözlerinde Müzik.....335-351
- M.A. Mine Nihan Doğan- Metalaşan Bir Özne: *Asılacak Kadın*.....352-359
- Dr. Muammer Nurlu- Çevirilerde Türkçenin Yanlış Kullanımına Bir Örnek: Michel Foucault, *Bilginin Arkeolojisi Üzerine*.....360-371
- Dr. Muhsine Börekçi- Dil Bilgisi İncelemelerinde Sesbilimsel, Sözlüksel ve Sözdizimsel Tanımlamaların Önemi Üzerine.....372-379
- M.A. Mustafa Günaydın- Oğuz Grubu Türk Lehçelerindeki Hareket Fiillerinin Anlam Özellikleri.....380-393
- Dr. Mustafa Onur Kan- Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlere Yönelik Akademik Yazma Programı: Gereksinim Çözümlemesi.....394-404
- Dr. Naciye Ata Yıldız- Marmara Bölgesinde Kadın Baş Giyimiyle İlgili Söz Varlığı.....405-425
- Dr. Necati Demir- Oğuzname’de Geçen Türk Dili İle İlgili Konular.....426-434
- Dr. Nesrin Karaca- Karakter Oluşturma, Değer Aktarma ve İrade Eğitiminde Edebiyatın Önemi.....435-453
- M.A. Önder Şit- IB DP Programı ile Edebiyat Öğretimi: Örnek Metin, Disiplinler arası Bağlantılar, Teknoloji Kullanımı.....454-457
- Dr. Rasim Özyürek- Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Yabancı Dil Olarak Türkiye Türkçesi Öğrenimlerinde Üniversitelerin Türkçe Öğretim Merkezlerinin Durumu, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri.....458-462

- M.A. Recai Ünal- Dil İçi Mantık ve Dil Dışı (Genel) Mantık.....463-472
- Dr. Rehile Guliyeva- Rusçada Türkçe Kökenli Kelimelerin Araştırılması Üzerine.....473-477
- Dr. Roza Eyvazova- Azərbaycan Və Fars Dillərində Çoxmənalılıq Və Omonimlik.....478-483
- M.A. Selmin Kuş- *Bakü Aslı, Ben Kerem*: Nazım Hikmet'in Hayatında ve Şiirlerinde Azerbaycan'ın Yeri.....484-492
- Öğr. Elemanı Selva Kırdar- Üniversitelerimizde ve Okullarımızda Türkçe Öğretiminde Dilbilimi ve Dilbilimcinin Önemi.....493-494
- Semahat Resmi Crahay- Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi A1 Düzeyinde Öğretilecek Sözcük ve İfadelerim Bildirişim Konuları Altında Sınıflandırılması.....495-501
- Öğretmen Semih Diri- Üç Roman, Üç Romancı Oratık Bir Algı: Batının Doğusu Oryantalizm-“Nedim Gürsel, Boğazkesen / Ahmet Ümit, Sultanı Öldürmek/ Orhan Pamuk, Kırmızı Saçlı Kadın”.....502-509
- Dr. Siham Zengi- Irak Türkmenleri Arasında Kullanılan Aile ve Akrabalık Adları İle İlgili Atasözleri.....510-527
- Dr. Şebnem Hasanlı Garibova- Azerbaycan ve Türk Dillerinde Bilimsel Terminolojinin Tarihi Sınıflandırılması.....528-533
- Dr. Talat Dinar- Anadolu Ağızlarında Kullanılan *Naha* Sözcükleri Üzerine.....534-542
- Arş. Gör. Tuğba Bayrakdarlar- Türkmen Atasözlerinde Toplumsal Cinsiyet Algısı.....543-560
- Dr. Turan Hüseynova- Televizyon Dilinde Cümle Çeşitleri.....561-566
- Dr. Türker Barış Bulduk- Türkiye Türkçesi Ağızlarında Hastalık Adlarının Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme.....567-588
- Dr. Ülkü Polat- Eski Uygurca Maytrısimit Adlı Eserde *Fill+Zarf-Fiil Eki+Fiil* Kuruluşundaki Yarı Tasvir Fiilleri.....589-603
- Öğretmen Ümit Çiftbaş- Türkçe Öğretiminde Masallar ve Şiddet Öğeleri.....604-612
- M.A. Yıldız Şişman Demir- Türkçe ve Macarcada Zaman Eklerinin Karşılaştırılması.....613-621
- Dr. Yasemin Dinç Kurt- Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'ndeki Dil ve Üslubun Yeni Türk Edebiyatı'na Etkisi.....622-630
- Zana Hıdır Hasan- Fuat Şeyh Mustafa'nın Hayatı ve Edebi Kişiliği Üzerine İnceleme.....631-634
- Dr. Zeki Gürel- Yugoslavya Zamanında Avrupa'da Çalışan Yugoslavya Vatandaşı Türk İşçilerin Çocukları İçin Hazırlanıp Yayınlanan “Dilimiz” Kitabı Üzerine.....635-647
- Dr. Ziyafet Gasımova- Arap Alfabesinden Latin Alfabesine Geçiş Sürecinde Yeni Yol Gazetesinin Önemi.....648-656
- Dr. Zühâl Yüksel- Kırım Tatar Sarayında Kadınlar İçin Kullanılan Unvanlar.....657-664

TÜRKMEN ATASÖZLERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI

Tuğba BAYRAKDARLAR*

ÖZET

Şifahi halk edebiyatı ürünlerinden olan atasözleri, ait olduğu toplumun kültürel belleğini, yaşam tarzını, gelenek ve göreneklerini, inançlarını, hayat felsefesini, dünya görüşünü açık bir şekilde yansıtan ve nesiller aracılığıyla geçmişten günümüze dil vasıtasıyla aktaran kalıp ifadelerdir. Şekil bakımından kısa ve basit bir yapıya sahip olan atasözleri, içerik olarak üzerinde taşıdığı kültür kodları aracılığıyla toplumsal rollere ve değerlere yönelik zengin veriler sunar. Bu yönüyle araştırmacılar için sosyoloji, psikoloji, edebiyat, dil, halk bilimi gibi sosyal bilimler alanındaki çeşitli disiplinler arası çalışmalarda daima dikkat çeken ve ilgi gören materyaller arasında yer alır.

Zengin bir sözlü edebiyat geleneğine sahip olan Türkmen Türklerinde atasözleri her zaman çeşitli konular için başvuru kaynağı olarak görülür ve Türkmen Türkçesinde “nakıl” terimiyle ifade edilir. Klasik ve çağdaş edebiyat ürünleri ile halk hafızasından derlenerek yazıya geçirilen masal, destan, halk hikâyesi, fıkra gibi şifahi edebiyat ürünlerinde sıklıkla kullanılır. Ayrıca günlük iletişim dilinde de herhangi bir düşünce veya görüşün desteklenmesi ve anlatımın kuvvetlendirilmesi için tercih sebebidir. Bu kalıplaşmış sözler, insanın hayata bakış açısını en yalın ve öz şekliyle yansıtırken çevreye, canlılara, tabiata, toplum tarafından bağlı bulunulan değerlerle yönelik önemli ipuçları verir.

Bu çalışmada Türkmen atasözlerinden hareketle toplumsal cinsiyet algısına yönelik genel bir inceleme yapılacaktır. Tarihî devirler içerisinde kadın ve erkeğin konumunun değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Bu amaçla ele alınan ve sözlüklerde tespit edilen örnekler üzerinden Türkmen Türklerinin toplum nezdinde kadın ve erkeğe bakış açısı, kadının *anne, eş, gelin, kayınvalide, elti, görümce, kız çocuk* rolü ile erkeğin ise *baba, eş, damat, kayınbaba, kayınbirader* ve *erkek çocuk* rolünde üstlendiği olumlu ve olumsuz bakış açıları, mukayeseli bir şekilde değerlendirilerek toplum yapısındaki cinsiyet algısı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkmen, Atasözleri, Toplumsal cinsiyet algısı, Kadın, Erkek

GİRİŞ

Sözlü halk edebiyatının en yaygın türlerinden biri olan atasözleri, çeşitli konularda yol gösterme, öğüt verme, ders çıkarma amacıyla söylenen, ait oldukları toplumun değer yargılarına ayna tutup geçmiş ve gelecek nesil arasında kültürel değerlerin, duygu ve düşüncelerin, yaşam felsefesinin aktarımında önemli derecede payı olan ürünlerdir.

Yazılı ilk örnekleri 8. yüzyılda Göktürk Kitabeleri'nde görülen (Elçin, 623.s.). atasözleri, Türk dünyasında *atalar sözü, atalar süzi, atalar hüzi, äytım, makal, mätel, makal-lakap* gibi çeşitli terimlerle ifade edilmektedir. Türkmen Türkçesindeki karşılığı *atalar sözi ve nakıl* kelimesidir (TLS, 32-33. s.).

Atasözleri, yazılı ve sözlü edebiyat ürünlerinde sıkça yer alıp toplumun yaşam tarzı, inanç, gelenek ve görenekleri, çevreye ve insana bakış açısı hakkında ipuçları vermesi

* Arş.Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, e-posta: tbayrakdarlar@gmail.com

yönüyle çeşitli disiplinler arası çalışmalara kaynaklık etmektedir. Son yıllarda üzerinde yoğunlukla durulan toplumsal cinsiyet algısına yönelik izleri de bu kısa ve özlü anlatım içeren ürünlerde görmek mümkündür. Türkiye’de atasözleri ve deyimlerden hareketle bu konuda çok sayıda makale, tebliğ çalışmasıyla karşılaşılmaktadır.¹ Yapılan her inceleme neticesinde kadın ve erkek kimliğine yönelik toplum hafızasındaki rol ve değerlerin analizi sağlanmaktadır.

Kadın ve erkek kimliklerinin topluma, zamana ve kültüre göre çeşitlilik gösterdiği ve bu çeşitliliğin yansımanın en iyi okumasının da edebi eserler ile halk eserleri üzerinden yapıldığı ifade edilir (Okray, 95.s.). Bu anlamda atasözleri, önemi tartışılmaz ürünlerdir.

Türkmen atasözlerinde “kadın” konusunu ele alan bazı çalışmalar yapılmıştır. Nesrin Sis, 2007 yılında kaleme aldığı “Kadınla İlgili Türkmen Atasözü ve Deyimleri” adlı makalesinde bu konuyu ele almıştır. Gürcü Selcan Sağlık Şahin tarafından 2017 yılında “Türkmen Atasözlerinde Kadın” adlı tebliğde kadınla ilgili tespitlerde bulunulmuştur.² Bu çalışmada da Türkmen atasözlerinde yansıtılan kadın ve erkek kimliğinin üstlendikleri rollere göre bir değerlendirilmesi yapıp toplumsal cinsiyet algısına değinilecektir. Malzemenin tespiti için; Muhittin Gümüş tarafından hazırlanan *Türkmen Atasözleri* (1995), Gurbandurdı Geldiyev ve Annamırat Altıyev tarafından hazırlanan *Türkmen Nakılları ve Atalar Sözi* (2002), Sapar Kürenov ve Baymuhamet Garriyev tarafından hazırlanan *Dana Sözlere* (1978) adlı eserler taranmış ve kadın ve erkekle ilgili yaklaşık 275 örnek incelenmiştir.

Kadın ve Erkek Kimliğine Yönelik Genel Algı

Türkmen atasözleri üzerine yapılan inceleme neticesinde elde ettiğimiz örneklere göre kadın ve erkek kimliğine toplum içerisinde ve toplumun en küçük, en önemli çekirdeği olarak kabul edilen aile içerisinde atfedilmiş bir takım roller bulunmaktadır. Söz konusu roller, toplum hafızasında kadın ve erkeğe yönelik genel algıyı yansıması bakımından önemlidir. Türkmen Türkçesinde *ayal*, *heley*, *hatın* kelimeleriyle adlandırılan kadın, tespit edilen örneklerin çoğunda fiziksel özellikleriyle ön plana çıkarılmıştır. Bu örneklerde kadının güzel, genç, bakımlı, süslü olmasına yönelik beklenti dile getirilir. Ayrıca kadının güzelliğinin karakter ve ahlakından geldiğini vurgulayan atasözleri de mevcuttur. Saçı uzun olarak tasvir edilen kadının merhametli olduğu ifade edilir. Olumlu yönlerinin dile getirildiği örneklerde kadın; baht, bereket ve neşe kaynağıdır:

¹ Özkan, Bülent ve Gündoğdu, Ayşe Eda (2011) “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözü ve Deyimler” *Turkish Studies*, 6/3, 1133-1147 s.; Okray, Zihniye (2015) “Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadın İmgesi” *EUL Journal of Social Sciences (VI-1) LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 93-102 s.; Çer, Erkan ve Şahin, Ertuğrul (2016) “Türkçenin Sözvarlığını Yansıtan Atasözleri ve Deyimlerde Toplumsal Cinsiyet” *Turkish Studies*, 11/9, 175-192 s.; Can, Betül (2016) “Arap Atasözlerinde Toplumsal Cinsiyet” *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 2 (SI:1), 92-103 s.; Göztaş, Gülbeyaz (2017) “Geleneksel Kültürün Korunması ve Sürekliliğin Sağlanması Bağlamında Türk Atasözlerinde Kadın İmaji” *Kültürel Miras ve Kadın*, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın, 275-290 s.; Hirik, Erkan (2017) “Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Akrabalık Bildiren Kelimeler ve Duygu Değerleri” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. 6, S. 3, 1726-1746 s.; Gümüşatam, Gürkan (2018) “Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına İlişkin Geleneksel Rollerle Deyimlere Yansıyan Betimlemeler” *TÜBAR XLIII*, 159-179 s.; Aydın, Nilgün (2018) “Kız-Kadın Kimliğinin Oluşumu ve Kadına Bakış Bağlamında Toplumsal Algıya Yön Veren Atasözleri” *SEFAD*, 39, 169-180 s.; Erol, Aysel Yıldız (2019) “Farsça Atasözlerinde Cinsiyet Algısı” *NÜSHA*, (48), 81-106 s. vb.

² İlgili çalışmalar hakkında bilgi ve Sağlık’ın tespitleri için bk. Sağlık, G. Selcan (2017) “Türkmen Atasözlerinde Kadın” *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, 26-28 Nisan 2017, Niğde, 356 s.

- *Ayal garrasa, görki gider, är garrasa, erki gider.* “Kadın yaşlanırsa güzelliği gider, erkek yaşlanırsa gücü gider.” (TNAS, 53. s.)
- *Ayalıñ uzın saçlısı, sıgırıñ öküüz başlısı (şahlısı).* “Kadının uzun saçlısı, sığırın öküüz başlısı.” (TNAS, 54. s.)
- *Är burunlak bolsun, ayal – baldırlak.* “Er burunlu olsun, kadın baldırlı.” (TA, 60. s.)
- *Yagşı heleyiñ içinde eyer-içirgili at yatar.* “Güzel hanımın içinde eyer takımlı at yatar.” (TA, 73. s.)
- *Dostuñ könesi, ayalıñ tazesi.* “Dostun eskisi, kadının genci.” (TNAS, 121. s.)
- *Erkek – gazanar, hatın – bezener.* “Erkek kazanır, hatun süslenir.” (TNAS, 139. s.)
- *Är görki bilek, gız görki gılık.* “Erkeğin güzelliği bilek, kızın güzelliği karakter.” (TNAS, 147. s.)
- *Bolduran hem ayal, güldüren hem.* “Olduran da kadın, güldüren de.” (DS, 158. s.)
- *Saçı uzunıñ yüregi yuka.* “Saçı uzunun yüreği yufka.” (TNAS, 295. s.)

Er, yigit kelimeleriyle adlandırılan erkeğin dış görünümüyle ilgili ise, birkaç örneğin dışında daha çok karakteristik özellikleri üzerinde durulur. Erkek çalışkan, üretken; cesur, korkusuz, güçlü, kuvvetli kişi olarak tarif edilir. Sözüne güvenilir ve ahlaklıdır. Yurduna, değerlerine bağlı ve günlük hayatta kadından daha baskın bir konumdadır:

- *Bir ayıptan är ölmez.* “Bir ayıptan er ölmez.” (TA, 34. s.)
- *Bir yigit kırk yılda kemala geler.* “Bir yiğit kırk yılda kemâle erer.” (TA, 36. s.)
- *Är her yerde ärdir.* “Er her yerde erdir.” (TA, 60. s.)
- *Är ölmeyince är döremez.* “Er ölmeyince er türemez.” (TA, 61. s.)
- *Äri namıs öldürer, atı – gamçı.* “Eri namıs öldürür, atı kamçı.” (TA, 61. s.)
- *Är garrar, heñnam garramaz.* “Er yaşlanır, gönlü yaşlanmaz.” (TA, 61. s.)
- *Ärin ärligini bilmedik, tañrıñ birligini bilmez.* “Erin erliğini bilmeyen, Tanrı’nın birliğini bilmez.” (TA, 62. s.)
- *Yagşılığa yagşılık her kişinin işidir, yamanlığa yagşılık är kişinin işidir.* “İyiliğe iyilik her kişinin işidir, kötülüğe iyilik er kişinin işidir.” (TA, 86. s.)
- *Dag başında gar bolar, är yigitde – ar.* “Dağ başında kar olur, er yiğitte ar.” (TNAS, 103. s.)
- *Bazar görki bakgal, yigit görki sakgal.* “Pazarın yakışığı tüccar, yiğidin yakışığı sakal.” (TA, 116. s.)
- *Bedev atlar semiz bolar, goç yigitler tämiz bolar.* “Safkan atlar semiz olur, koç yiğitler temiz olur.” (TA, 119. s.)
- *Yigit yagşısı – toyda, är yagşısı – söveşde.* “Yiğidin iyisi düğünde, erin iyisi savaşta belli olur.” (TA, 143. s.)
- *Yigit başı esen bolsa, mallı bolar, malsız bolar.* “Yiğidin başı esen olursa, mallı da olur, malsız olur.” (TA, 143. s.)
- *Yigit ya erinlek gerek, ya – burunlak.* “Yiğit ya dudaklı, ya burunlu.” (TA, 144. s.)
- *Yigit zuryatsız bolmasın.* “Yiğit zürriyetsiz olmasın.” (TA, 144. s.)
- *Är ayıpsız bolmaz.* “Erkek ayıpsız olmaz.” (TNAS, 145. s.)
- *Är aytmaz, aydansoñ gaytmaz.* “Erkek söylemez, söyledikten sonra dönmez.” (TNAS, 145. s.)

- *Är başını eger, emma dizini egmez.* “Erkek başını eğer ama dizini eğmez.” (TNAS, 146. s.)
- *Är dogulsa, iliñ bagtı, yagış yagsa-yeriñ.* “Erkek doğarsa ilin bahtı, yağmur yağarsa yerin.” (TNAS, 146. s.)
- *Är başından dövlät egsilmez.* “Erkeğin başından baht eksilmez.” (TNAS, 146. s.)
- *Är görki bilek, gız görki gılık.* “Erkeğin güzelliği bilek, kızın güzelliği karakter.” (TNAS, 147. s.)
- *Är ganatlı-at.* “Erkek kanatlı at.” (DS, 148. s.)
- *Är yigit özi için dogar, ili için öler.* “Er yiğit kendi için doğar, yurdu için ölür.” (TNAS, 149. s.)
- *Özi är bolup dogana bir gün Gün dogar.* “Kendisi er olarak doğana bir gün Güneş doğar.” (TNAS, 283. s.)

Atasözlerinde kadının toplum içerisinde bulunduğu, yer aldığı mekân; erkeğe nazaran daha dar alanda, ev sınırları içerisinde ve çalışkanlık değeri ev işlerinde hamaratlığı, hüneriyle ölçülür. Evine ve eşine bağlı olması beklenen kadın; pasif, konuşmayan, korunması gereken bir konumdadır. Erkek ise dış mekânda aktif³, çalışan, kazanan, üreten, söz sahibi olup evi yöneten kişi olarak verilir:

- *Ayal – boyun, är – baş.* “Kadın boyun, erkek baş.” (TNAS, 52. s.)
- *Erkek “kör” gerek, ayal “lal” gerek.* “Erkek kör olmalı, kadın lal olmalı.” (TNAS, 139. s.)
- *Äriñ özi öyde otursa-da, hıyalı daşarda; ayalıñ özi daşarda yörsede hıyalı içerde.* “Erkeğin kendisi evde otursa da hayali dışarda, kadının kendisi dışarda gezse de hayali içerde.” (TNAS, 147. s.)
- *Saklamasañ, äriñ gider, bakmasañ, ayalıñ gider.* “Elinde tutmazsan kocan gider, bakmazsan hanımın gider.” (TNAS, 297. s.)
- *Söküp tikiyän ayal işsiz galmaz.* “Söküp diken kadın işsiz kalmaz.” (TNAS, 303. s.)

Kadının kötü, vefasız, akılsız, hilekâr, yuva bozan, gezme/eğlence düşkünü ve erkeğin akılsız ve gereksiz konuşan olduğunu ifade eden örnekler de mevcuttur:

- *Bir heleyiñ hilesi, kırk eşege yük bolar.* “Bir kadının hilesi, kırk eşeğe yük olur.” (TA, 35. s.)
- *Ayalda akıl bolmaz, eşekde – sekil.* “Kadında akıl olmaz, eşekte ak.” (TNAS, 52. s.)
- *Ayal bilen ağlaşma.* “Kadın ile ağlaşma.” (TNAS, 52. s.)
- *Ayal gözi bilen eşider, gulagı bilen görer.* “Kadın gözü ile işitir, kulağı ile görür.” (TNAS, 53. s.)
- *Ayal toydan doymaz.* “Kadın eğlenceye doymaz.” (TNAS, 53. s.)
- *Ayal äri yamanlar, hayal – zori.* “Kadın erkeği kötüler, ağır gücü.” (TNAS, 53. s.)

³ Çer ve Şahin, Türk atasözleri ve deyimleri üzerine yaptığı incelemede; Türk atasözlerinde kadının en fazla bağımlı, cinsel nesne, edilgen ve fiziksel görünüm açısından çekici rollerde; erkeğin baskın, güçlü ve etkin rollerde yansıtıldığını tespit etmiştir. Bk. Çer ve Şahin, 182-183. s.

- *Ayal är tanamaz (dannamaz), sıgır – suv (dannamaz).* “Kadın erkek tanımaz, sıgır su.” (TNAS, 53. s.)
- *Ayalıñ ahırkı hilesi aglamak.* “Kadının sonuncu hilesi ağlamak.” (TNAS, 54. s.)
- *Ayalıñ sözünü diñle, yöne özüne uyma.* “Kadının sözünü dinle ama kendisine uyma.” (TNAS, 54. s.)
- *Ayalıñ yıkan öyünü Alla-da düzedip bilmez.* “Kadının yıktığı evi Allah da düzeltemez.” (TNAS, 54. s.)
- *Är başına bela gelse, iki barmak dilinden geler.* “Erin başına bela gelse, iki parmak dilinden gelir.” (TA, 61-62. s.)
- *İt vepa, ayal bivepa.* “İt vefalı, kadın vefasızdır.” (TA, 84. s.)
- *Gızıñ gövni gil bolar, çigilse-de, çözüler, yigidiñ gövni yüpekdir, düvülse-de, çözülmöz.* “Kızın gönlü kıl olur, düğümlense de çözülmöz, erkeğin gönlü ipektir, düğümlense de çözülmöz.” (TNAS, 197. s.)
- *It vepa, hatın vepa.* “İt vefalı, kadın vefasızdır.” (TNAS, 226. s.)
- *Örän ayal öy bozar.* “Çok kadın ev bozar.” (TNAS, 278. s.)
- *Saçı uzunıñ aklı gısğa.* “Saçı uzununun aklı kısa.” (TNAS, 295. s.)
- *Sakğalı uzun adamıñ akalı öylän gelermiş.* “Sakalı uzun adamın aklı öğlen gelirmiş.” (TNAS, 297. s.)
- *Sakğalı uzunıñ akalı gısğa bolarmış.* “Sakalı uzununun aklı kısa olurmuş.” (TNAS, 297. s.)

Kadın ile erkeğin iyi ve kötü tiplerinin mukayeseli olarak verildiği örneklerde ise bu kimliklerin taşınması gereken ideal özellikler vurgulanır:

- *Ayal bar – Cennet, ayal bar – Cähennem.* “Kadın var Cennet, kadın var Cähennem.” (TNAS, 52. s.)
- *Ayal bar - öy bezegi, ayal bar – öy tezeği.* “Kadın var ev süsü, kadın var ev tezeği.” (TNAS, 52. s.)
- *Ayalıñ azgını (yamantı) – cähendemin azabı.* “Kadının azgını (kötüsü), Cähennem azabı.” (TNAS, 54. s.)
- *Ärde gayrat bolsa, işi kın bolmaz.* “Erde gayret olursa, işi zor olmaz.” (TA, 61. s.)
- *Gülüp gepleyän ärden gork, aglap gepleyän – heleyden.* “Gülerek konuşan erkekten kork, ağlayarak konuşan kadından.” (TA, 71. s.)
- *Yagşı yigit il aybını açmaz.* “İyi yiğit el ayıbını açmaz.” (TA, 86. s.)
- *Ayalıñ gatı sözlüsinden gork, erkeğiñ – çala sözlüsinden.* “Kadının katı sözlüsünden kork, erkeğin az sözlüsünden.” (TA, 88.s.)
- *Goç yigidiñ yagşısı köp diñlär, az sözlär.* “Koç yiğidin iyisi çok dinler, az söyler.” (TA, 97.s.)
- *Erkek damaklısı öy diker, ayal damaklısı öy yıkar.* “Erkeğin açgözlüsü ev diker, kadının açgözlüsü ev yıkar.” (TNAS, 139. s.)
- *Är akmağı toy bozar, heley akmağı-öy.* “Erkeğin ahmağı toy bozar, kadının ahmağı ev.” (TNAS, 145. s.)
- *Yigidiñ yere bakandan, suvuñ siñnin akandan.* “Yiğidin yere bakanından, suyun durgun akanından kork.” (TA, 143. s.)
- *Är akmağı toy bozar, heley akmağı-öy.* “Erkeğin ahmağı toy bozar, kadının ahmağı ev.” (TNAS, 145. s.)
- *Är yagşısı ile geñeşer, ayal yagşısı – äre.* “Erkeğin iyisi halka danışır, kadının iyisi erkeğe.” (TNAS, 148. s.)

- *Gısganç ayal orazada dogır.* “Kıskanç kadın Ramazanda doğurur.” (TNAS, 193. s.)
- *Yagşı ayal arpa unun aş eder, yaman ayal bugday unun daş eder.* “İyi kadın arpa ununu aş eder, kötü kadın buğday ununu taş eder.” (TNAS, 345. s.)
- *Yagşı hatın är gısganmaz, yagşı hanam yer gısganmaz.* “İyi kadın er kıskanmaz, iyi han da yer kıskanmaz.” (TNAS, 348. s.)

Anne ve Baba Rollerine Yönelik Algı

Türkmen atasözlerinde anne ve baba kavramı, kadın ve erkeğin aile içerisinde üstlendiği en değerli roller olarak görülür. Ele alınan örneklerde *ene*, *ece* kelimeleriyle karşılanan *anne* rolü, kadının sahip olduğu en kutsal vazife olarak tanımlanır. Anne olan Türkmen kadınının herkesten üstün tutulup baş tacı edildiğine yönelik çok sayıda örnek vardır. “Kadını güzel yapan kolundaki bebeği” atasözü, anneliğe yönelik olumlu algıyı yansıtmaları bakımından önemlidir. Annenin varlığı aile bireyleri için paha biçilmez bir hazinedir. Anne; eve dirlik, düzen getiren, çocukların yetişmesinde, eğitilmesinde büyük emeği bulunan kişi olarak tasvir edilir. Sevgi, sabır, hoşgörü, şefkat, merhamet⁴, temiz kalplilik, koruyuculuk, yol göstericilik gibi olumlu değerler anne rolüne atfedilir:

- *Enemde bolsa aların, ayamda bolsa yaların.* “Anamda olursa alırım, ayamda olursa yalarım.” (TA, 20. s.)
- *Ayal balası bilen güzel, goyun guzusu bilen.* “Kadın çocuğu ile güzel, koyun kuzusu ile.” (TNAS, 52. s.)
- *Ursa-da ecem ursun.* “Döğse de anam döğsün.” (TA, 55. s.)
- *Aglasa enem aglar, galanı yalan aglar.* “Ağlarsa anam ağlar, gerisi yalan ağlar.” (DS, 157. s.)
- *Enäniñ bir dogası yedi mollanıñ bet dogasını keser.* “Annenin bir duası, yedi molların kötü duasını keser.” (TNAS, 138. s.)
- *Enäniñ sabrı dagdan belent.* “Annenin sabrı dağdan yüksek.” (TNAS, 138. s.)
- *Lalıñ diline enesi düşer.* “Dilsizin dilinden annesi anlar.” (DS, 159. s.)
- *Terbiye direği – ene terbiyesi.* “Terbiyenin direği, anne terbiyesi.” (DS, 160. s.)
- *Ecem eli – ak pamık, ursa-da, ecem ursun.* “Annemin eli ak pamuk, vursa da annem vursun.” (DS, 160. s.)
- *Hatını yagşı eden golundaki bābegi.* “Kadını güzel yapan kolundaki bebeği.” (TNAS, 203. s.)
- *Cennetiñ gapısını eneler açarlar.* “Cennetin kapısını anneler açar.” (TNAS, 230. s.)

Ata, *kaka* kelimeleriyle karşılanan babanın da; Türkmen ailesinde kıymeti büyüktür. Ailede en büyük destek ve güç kaynağı olarak görülüp saygı duyulması gereken kişidir:

- *Atıñ barka yol gazan, atañ barka dost gazan.* “Atın varken yol kazan, atan varken dost kazan.” (TA, 26. s.)
- *Atıñ barlığında yol tanı, atañ barlığında il tanı.* “Atın varlığında yol tanı, atanın varlığında il (yurt) tanı.” (TA, 26. s.)

⁴ Hirik, Türk atasözlerinde akrabalık bildiren kelimeler ve yansıttıkları duygu değerlerine ilişkin yaptığı çalışmada; kadının anne olması halinde bu kimliğe yönelik duygu değerinin değiştiğini, annenin sevgi, merhamet ve şefkat timsali olarak görüldüğünü belirtir. Bk. Hirik, 1733. s.

- *Ata bolmak aňsat, atalık etmek kın.* “Baba olmak kolay, babalık etmek zor.” (TNAS, 41. s.)
- *Ata alkışı – altın.* “Baba duası altın.” (DS, 157. s.)
- *Atasına hayrı bolmadığı kime hayrı bolsun.* “Babasına hayrı olmayanın kime hayrı olsun.” (DS, 158. s.)
- *Ertir tur – ataň gör, ataňdan soň – atıň.* “Sabah kalk babanı gör, babandan sonra atını.” (DS, 160. s.)

Bandura'nın Sosyal Bilişsel Kuramı'na göre birey; toplum içerisinde sosyal ve kültürel değerleri *model alma* yoluyla çevresinden gözlemleyerek öğrenir ve bu yöntem; bireyin toplumsallaşmasında önemlidir (Özkan vd, 1138.s.). Çocukların yetiştirilmesinde ve toplumsallaştırılmasında da anne ve baba arasında *model olma* anlamında cinsiyet algısına uygun bir rol dağılımı bulunmaktadır. Tespit edilen örneklerde anne-kız ilişkisi, baba-erkek çocuğu ilişkisi arasında bağ kurulur.⁵ Bu doğrultuda model olan anne; görgü, bilgi ve tecrübesini kız çocuğuna, baba da erkek çocuğuna aktarmaktan ve onu yetiştirmekten sorumlu tutulur:

- *Atadan oğla barar, eneden gıza gider.* “Babadan oğula gider, anneden kıza gider.” (TNAS, 41. s.)
- *Atadan oğla miras, eneden – gıza.* “Babadan oğula miras, anneden kıza.” (TNAS, 41. s.)
- *Ata donı oğla bolsa, ata mätäç bolmaz.* “Babanın elbisesi oğula olursa, baba muhtaç olmaz.” (TNAS, 41. s.)
- *Ata oğla garar, ene – gıza.* “Baba oğula bakar, anne kıza.” (TNAS, 44. s.)
- *Ata – oğla sınçı.* “Baba, oğula gözcü.” (TNAS, 44. s.)
- *Ogılı atası tanar, atı – eyesi.* “Oğlu atası tanır, atı sahibi.” (TA, 111. s.)
- *Enesi yorga bolanıň gızı yüvrük çıkar.* “Annesi yorga olanın kızı çevik çıkar.” (TNAS, 138. s.)
- *Atadan gören sövüş soyar, eneden gören supra yayar.* “Babadan gören hayvan keser, anneden gören sofraya yazar.” (DS, 157. s.)
- *Bir ata dokuz oğlı eklär, dokuz oğul bir atanı eklemez.* “Bir baba dokuz oğluna bakar, dokuz oğul bir babaya bakamaz.” (DS, 158. s.)
- *Enesini gör-de gızını al, gırasını gör-de bizini al.* “Anasına bak da kızını al, kenarına bak da bezini al.” (DS, 160. s.)⁶

Anne ile babanın mukayeseli olarak verildiği atasözleri de bulunmaktadır. Bu örneklerde iki değer de önemi vurgulanırken, yokluklarında çocuğun maruz kaldığı zor duruma dikkat çekilir. Ancak anne ve baba arasında kıyaslama yapılması durumunda annenin daha üst mertebede tutulduğu görülür:

- *Ana – gazna, ata – yezne.* “Ana hazine, ata damat.” (TA, 20. s.)

⁵ Özkan ve Gündoğdu, Türk atasözü ve deyimlerine yönelik yaptığı çalışmada anne ve babanın yanı sıra erkek çocuğunun dayı ile, kız çocuğunun hala ile rollerinin özdeşleştirilmesinde de kadın ve erkeğe yönelik rol dağılımının etkili olduğunu belirtir. Bk. Özkan vd., 1140. s.

⁶ Sağlık “Türkmen Düğün Geleneği” adlı makalesinde; “Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al” atasözünün ortaya çıkışında, *söz aydıcı* olarak gönderilen kişinin, erkek tarafına uygun kriterlerde bir gelin adayı bulduktan sonra kızın annesiyle görüşmesi, annenin görünüş ve tavırlarına dikkat etmesinin etkisinin olduğuna değinmiştir. Bk. Sağlık, G.Selcan “Türkmen Düğün Geleneği” *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, c. 3, S. 2, 73. s.

- *Anasız oğlan günde yetim, atasız oğlan toyda yetim.* “Anasız oğlan günde yetim, atasız oğlan düğünde yetimdir.” (TA, 20. s.)
- *Eceliniñ reñki bağlardaki güle meñzär, ecesiziñ reñki ocakdaki küle meñzär.* “Analının rengi bağlardaki güle benzer, anasızın rengi ocaktaki küle benzer.” (TA, 20. s.)
- *Enesiz oğlan oynamaz.* “Anasız oğlan oynamaz.” (TA, 20. s.)
- *Ata gargışı ok, ene gargışı bok.* “Ata kargışı ok, ana kargışı bok.” (TA, 24. s.)
- *Atası bolmadık bir gün ağlar, enesi bolmadık her gün ağlar.* “Atası olmayan bir gün ağlar, anası olmayan her gün ağlar.” (TA, 24. s.)
- *Atasız oğlan ağlamaz, otsuz gazan gaynamaz.* “Atasız çocuk ağlamaz, ateşsiz kazan kaynamaz.” (TA, 24. s.)
- *Ata-enesini tanamadık Tañrısını tanamaz.* “Anne-babasını tanımayan, Tanrısını tanımaz.” (TNAS, 41. s.)
- *Ata-enä hormat – Tañra ibadat.* “Anne ve babaya hürmet, Tanrı’ya ibadet.” (TNAS, 41. s.)
- *Atam öldi arkam sındı, enem öldi çıram söndi.* “Babam öldü sırtım kırıldı, annem öldü ışığım söndü.” (TNAS, 43. s.)
- *Atañ bilen eneñ barka haça gitme.* “Annen ile baban varken hacca gitme.” (TNAS, 43. s.)
- *Atañ bilen eneñ – Mekge bilen Medinäñ.* “Annen ile baban, Mekke ile Medine’n.” (TNAS, 43. s.)
- *Atañ bilen eneñ dogası oda-suva batırmaz.* “Anne ile babanın duası, ateşe suya batırmaz.” (TNAS, 44. s.)
- *Atañ öldi, dayanyan dağıñ yıkıldı.* “Baban öldü, dayandığın dağın yıkıldı.” (TNAS, 44. s.)
- *Ata sözi hikmet, ana sözi rehnet.* “Baba sözü hikmet, anne sözü rahmet.” (TNAS, 45. s.)
- *Atasız ogul bir yetim, enesiz ogul iki yetim.* “Babasız oğlan bir yetim, annesiz oğlan iki yetim” (TNAS, 45. s.)
- *Atasız oğlan – yetim, enesiz oğlan – yesir.* “Babasız oğlan yetim, annesiz oğlan esir” (TNAS, 45. s.)
- *Ene –Käbe, ata – kıbla.* “Anne Kâbe, baba kıble.” (TNAS, 137. s.)
- *Ata bolmadık atasınıñ gadrını bilmez.* “Babası olmayan babanın kıymetini bilmez.” (DS, 157. s.)
- *Atası bolmadık bir gün ağlar, enesi bolmadık müñ gün ağlar.* “Babası olmayan bir gün ağlar, annesi olmayan bin gün ağlar.” (DS, 158. s.)

Atasözlerinde üvey anne rolüne yönelik ise her zaman olumsuz bir bakış açısı hâkimdir. Böyle bir durumda babanın da yetersiz kaldığı ve değiştiği dile getirilir:

- *Eceñ övey bolsa, çilimkeşräk bol.* “Annen üvey olursa, tiryaki ol.” (TNAS, 133. s.)
- *Eneñ övey bolsa, atañ-da özüñki bolmaz.* “Annen üvey olursa, baban kendininki olmaz.” (TNAS, 137. s.)
- *Övey ene bağırtlak, görden çıkıp el bular.* “Üvey anne bağırtnan olur, kabirden çıkıp elini karıştırır.” (TNAS, 278. s.)
- *Övey ene ötten acı.* “Üvey anne zehirden acı.” (TNAS, 278. s.)

Kız Çocuk – Erkek Çocuk Rollerine Yönelik Algı

Türkmen Türklerinde “Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar” atasözüyle de dile getirildiği gibi, cinsiyet farkı gözetilmeksizin genel anlamda çocuğun⁷ anne ve baba için en kıymetli varlık olarak kabul edildiğini belirtmemiz gerekmektedir:

- *Oglanlı öy bazar, oglansız öy mazar.* “Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar.” (TA, 43. s.)
- *Gız gırınkı, ogul öyünki.* “Kız kırındır, oğlan evindir.” (TA, 96. s.)
- *Gız öyün güli, ogul – bilbili.* “Kız evin gülü, oğlan bülbülü.” (TNAS, 197. s.)
- *Ogul-gızın – iki gözün.* “Oğul ile kızın, iki gözün.” (TNAS, 267. s.)

Cinsiyetçi yaklaşımla bakıldığında ise; Türkmen Türklerinin kız ve erkek çocuğuna bakış açısı, kadın ve erkeğe yönelik genel bakış açısıyla örtüşmektedir. Örneklerde; güzel, sade, hünerli, nazlı, iyi huylu olarak tarif edilen kız çocuğunun ev içerisinde, ev işlerine yardımcı⁸ olduğu ve annenin terbiyesi altında yetiştiği vurgulanır. “Üç kızlığın hâlini günde bir kez sor.” atasözüyle de kız çocuk sahibi olmanın kolay olmadığına dikkat çekilir:

- *Gızlı öyde iş galmaz.* “Kızlı evde iş kalmaz.” (TA, 96. s.)
- *Gız satıp, bayan yok.* “Kız satıp zengin olan yok.” (TA, 96. s.)
- *Gız eneden görelde almasa, övüt almaz.* “Kız anadan örnek almazsa öğüt de almaz.” (TA, 96. s.)
- *Gızlı gızıldan doymaz.* “Kızı olan altına doymaz.” (TA, 96. s.)
- *Gızın uranı – hodayın bereni.* “Kızın dövdüğü, Hüda’nın verdiği.” (TA, 96. s.)
- *Gızlı yer – nâzli yer.* “Kızlı yer; nazlı yer.” (TA, 97. s.)
- *Garram bolsa gız yağşı, egrem bolsa yol yağşı.* “Yaşlı da olsa kız iyi, eğri de olsa yol iyi.” (TA, 137. s.)
- *Gızı barın nâzi bar, oglı barın –dövleti.* “Kızı olanın nazı var, oğlu olanın şansı.” (TNAS, 197. s.)
- *Gızım – gızıllı halkam.* “Kızım, altın halkam.” (TNAS, 197. s.)
- *Gız ısı – gül ısı.* “Kız kokusu gül kokusu.” (TNAS, 198. s.)
- *Oba gızı olsadır (sada), olsa-da bolsa şol yağşı.* “Köy kızı sadedir, sade de olsa o iyi.” (TNAS, 263. s.)
- *Üç gızlığın halını günde bir sora.* “Üç kızlığın hâlini günde bir kez sor.” (TNAS, 337. s.)
- *Gız – gılığı bilen, ogul – edebi bilen.* “Kız karakteriyle, oğlan edebiyle.” (TNAS, 196. s.)
- *Ogul edebi bilen söygüli, gız gılığı bilen.* “Oğlan edebiyle sevilir, kız karakteriyle.” (TNAS, 267. s.)

⁷ Naciye Yıldız tarafından kaleme alınan “Türk Destanlarında Çocuksuzluk” adlı makalede; Türk dünyası destanlarında çocuksuzluk motifi ele alınıp Türk toplumunda çocuk sahibi olabilmenin değeri ve bu uğurda kimi zaman anne ve babanın zorlu bir süreçten geçtiği, destan metinlerine yönelik inceleme üzerinden vurgulanmıştır. Bk. Yıldız, Naciye (2009) “Türk Destanlarında Çocuksuzluk” *Milli Folklor*, Yıl 21, S.82, 76-88. s.

⁸ Gülşah Yılmaz tarafından hazırlanan “Kazan Tatar Atasözlerinde Çocuk” adlı tebliğde, *Toplumsal Cinsiyet Farkını Ortaya Koyan Atasözleri* başlığı altında, kız çocuğunu ön plana çıkaran örnekler belirtilirken kızın ev işlerinde annesine yardımcı olmasının yanı sıra “Oğlu olmayanın kızı orduya gider” sözünden hareketle gerekli durumlarda erkek çocuğun yerini aldığı düşüncesinin olması cinsiyet ve rol bağlamında önemlidir. Bk. Yılmaz, Gülşah (2014) “Kazan Tatar Atasözlerinde Çocuk” *I. Genç Akademisyenler Sempozyumu*, Gazi Üniversitesi, Ankara, 6-7 Kasım 2013, 356. s.

Erkek çocuğu; anne ve babanın yaşlılığında onlara bakıp sahip çıkacak, soyu devam ettirip ata mirasını koruyacak kişidir. Bu nedenle aile içerisinde kız çocuğundan daha ayrıcalıklı görüldüğü ifade edilir:

- *Suvsuz yeriň otu eyesiz, ogulsız yeriň – malı.* “Susuz yerin otu sahipsiz, oğulsuz yerinse malı.” (TA, 124. s.)
- *Erkek çaga tap, erkinläp yat.* “Erkek çocuk bul, rahatça yat.” (TNAS, 139. s.)
- *Erkek oğlan garrı atanıň dayagı (direnci).* “Erkek çocuk, yaşlı babanın dayanağı.”
- *Är oğlı ar üçin gerek.* “Er oğlu, ar için gerek.” (TNAS, 148. s.)
- *Gardaşsızda kuvvat yok, ogulsızda döwlet yok.* “Kardeşsizde kuvvet yok, oğulsuzda şans.” (TNAS, 156. s.)
- *Oglum eziz, edebi ondan-da eziz.* “Oğlum aziz, edebi ondan da aziz.” (DS, 160. s.)
- *Oğlan gövün güli, gözün nuri.* “Oğlan gönül gülü, gözün nuru.” (TNAS, 264. s.)
- *Ogul hizmetda, ata izzatda.* “Oğul hizmette, baba izzette.” (TNAS, 267. s.)
- *Ogul irden galkıp atasına garrar.* “Oğul, erken kalkıp babasına bakar.” (TNAS, 267. s.)

Atasözlerinde kız çocuğu belirli bir yaşa ulaştıktan sonra anne ve babasının yanından ayrılıp evlenerek kendi yuvasını kurması beklenen kişi⁹ olarak görülür. Bu nedenle kız çocuğunun daha çok evlilik çağıyla ilgili olan örnekleri fazladır. Erkek çocuğu ise ev sahibi olarak verilir:

- *Alñasak gız ärsiz galar.* “Aceleci kız kocasız kalır.” (TNAS, 31. s.)
- *Bir gız äre gider, müň gız – yele.* “Bir kız ere gider, bin kız; yele.” (TA, 35. s.)
- *Kel gıza är gaygı.* “Kel kıza er kaygıdır.” (TA, 92. s.)
- *Gızlıň sargıdı tükenmez.* “Kızı olanın ısmarlayıcısı tükenmez.” (TA, 96. s.)
- *Gızımıň boyı yetdi, öyüme yagı yetdi.* “Kızımın boyu büyüdü, evime düşman ulaştı.” (TA, 96. s.)
- *Gızlı öye kırk at baglanar.* “Kızlı eve kırk at bağlanır.” (TA, 96. s.)
- *Dannan gız ärsiz galar.* “Müşkülpesent kız ersiz kalır.” (TA, 108. s.)
- *Daş düşen yerinde galsın, gız – baran yerinde.* “Taş düştüğü yerde kalsın, kız vardığı yerde.” (TA, 126. s.)
- *Aliş yeri yakın eden at – tañrım, yat ili yakın eden gız – tañrım.* “Uzak yeri yakın eden at; Tanrım. Yad eli yakın eden kız; Tanrım.” (TA, 131. s.)
- *Aşını aca ber, gızını-aşıga.* “Aşını aç ver, kızını aşığa.” (DS, 158. s.)
- *Gız – äkider, ogul – äkeler (getirer).* “Kız götürür, oğul getirir.” (TNAS, 196. s.)
- *Gız maşgala on iki yaşa yetse: ya – äre, ya – göre.* “Kız on iki yaşa yetince ya kocaya ya mezara.” (TNAS, 197. s.)
- *Gız saklınçaň, duz sakla.* “Kız saklayacağına, tuz sakla.” (TNAS, 197. s.)
- *Gızın gözi gızılta.* “Kızın gözü altında.” (TNAS, 198. s.)
- *Gızı saklama, gün bolar, yüpegi saklama, yün bolar.* “Kızı saklama sağır, dilsiz olur; ipeği saklama yün olur.” (TNAS, 198. s.)
- *Ogul öyümün eyesi, gız üstümiň sayası.* “Oğul evimin sahibi, kız üstümün gölgesi.” (TNAS, 267. s.)

⁹ Sağlık, “Türkmen Atasözlerinde Kadın” adlı makalesinde Türkiye Türklerindeki geleneksel düşüncede olduğu gibi Türkmen Türklerinde de kız çocuğunun ailede “misafir” olarak görüldüğünü ifade eder. Bk. Sağlık, Şahin, G.S. (2017) “Türkmen Atasözlerinde Kadın” IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, 26-28 Nisan 2017, Niğde, 357. s.

Kız ve erkek çocuğu için söylenmiş olumsuz örnekler de mevcuttur:

- *Oval gızıñı urmasañ, soñ dızıñı urarsıñ.* “Önce kızını dövmezsen, sonra dizini döversin.” (TA, 115. s.)
- *Oglana yumuş buyur-da, ızından özüñ git.* “Oğlana iş buyur da peşinden kendin git.” (DS, 160. s.)
- *Gızını urmadık dızını urar.* “Kızını dövmeyen dizini döver.” (TNAS, 197. s.)
- *Gızıñ kırk sanı neşderi bardır.* “Kızın kırk tane neşteri vardır.” (TNAS, 198. s.)
- *Ogılan doğurdım oydu meni, gız doğurdım soydu meni.* “Oğlan doğurdum oydu beni, kız doğurdum soydu beni.” (TNAS, 264. s.)
- *Sakğalı ogılan iş bitirmez.* “Sakallı oğlan iş yapmaz.” (TNAS, 297. s.)

İyi ve kötü çocuk tiplerinin karşılaştırılmalı olarak verildiği atasözlerinde, kız ve erkek çocuğun sahip olması gereken nitelikler tarif edilir:

- *Oğlı yamanıñ atasını düye üstünde it gapar.* “Oğlu kötü olanın atasını deve üstünde it kapar (ısıtır)” (TA, 111. s.)
- *Hayırsız oğul atasıñ malına talan salar.* “Hayırsız oğul babasının malını talan eder.” (TNAS, 204. s.)
- *Nadan oğul atasına akıl övredir.* “Hayırsız oğul babasına akıl öğretir.” (TNAS, 259. s.)
- *Nadan oğul atasına seretmez.* “Hayırsız oğul babasına bakmaz.” (TNAS, 259. s.)
- *Yagşı gız yakadaki gündüz, yagşı yigit depedäki yıldız.* “İyi kız yakadaki kunduz, iyi erkek tepedeki yıldız.” (TNAS, 348. s.)
- *Yagşı oğul il abrayı, yagşı gız – öy.* “İyi oğul ilin şanı, iyi kız evin.” (TNAS, 350. s.)
- *Yagşı oğuldan rahmet yagar, yaman oğuldan – nälet.* “İyi oğuldan rahmet yağar, kötü oğuldan lanet.” (TNAS, 350. s.)

Türkmen atasözlerinde öksüz ve yetim çocuklara yönelik örnekler de mevcuttur. Bu noktada cinsiyete yönelik bir bakış açısı bulunmamakta, anne veya babasını kaybetmiş çocuğun yaşadığı zorlu hayat koşulları dile getirilmektedir:

- *Yetim aşı – yarma, köce, ol-da bişer yarı gice* (DS, 159. s.)
- *Yetimiñ agzı aşı yetende, burnu ganar* (DS, 159. s.)
- *Yetim oğlan hor bolar, depesinden yol bolar, yetim gezen köçeler, giñ hem bolsa, dar bolar* (DS, 159. s.)
- *Yere gaçan- yetimiñki* (DS, 159. s.)

Eş Rolüne Yönelik Algı

Kadın ve erkeğin eş rolünde sorumlu olup yerine getirmesi beklenen belli başlı vazifeleri bulunmaktadır. Türkmen Türklerinin “Kadın var, evde zenginlik var” atasözüyle yansıttığı bakış açısı, kadının eş rolüne dair olumlu algıya örnektir. İncelenen atasözlerinde iyi bir eş/hanımdan genel beklenti; evinde hamarat, tutumlu, uyumlu, anlayışlı ve kocasına yardımcı olması yönündedir. Erkeğin üstlendiği eş/koca rolünde ise; koruyucu, kollayıcı ve çalışkan olması üzerinde durulur:

- *Ayalı äri saklar, peyniri deri.* “Kadını kocası saklar, peyniri deri.” (TNAS, 54. s.)
- *Äri är bolanıñ heleyi şir bolar, äri är bolmadıgıñ heleyi gara yer bolar.* “Eri er olanın hanımı arslan olur, eri er olmayanın hanımı kara yer olur.” (TA, 61. s.)
- *Yagşı ayal birini iki eder.* “İyi hanım biri iki eder.” (TA, 85. s.)
- *Orta yaşda ayalñ ölmesin, orta yolda – atıñ.* “Orta yaşta hanımın ölmesin, orta (yarı) yolda atın.” (TA, 113. s.)
- *Ayal är bilen, dayhan yer bilen.* “Kadın kocasıyla, çiftçi tarlasıyla.” (TNAS, 53. s.)
- *Asıl ayal özüne bezeg, ärine kömek.* “İyi bir kadın kendine zinet, eşine yardımcı.” (TNAS, 39. s.)
- *Ayal bar öyde döwlet bar.* “Kadın var evde zenginlik var.” (TNAS, 52. s.)
- *Ayal gadırın biler, oval dul bolan.* “Kadın kadrini bilir, evvel dul olan.” (TNAS, 53. s.)
- *Ayal görki ärden; är yagşı – ayal yagşı, ayal yagşı – är yagşı.* “Kadının güzelliği erden; er iyi kadın iyi, kadın iyi er iyi.” (TNAS, 53. s.)
- *Ayal oñsa – hazına, oñmasa – kaza.* “Kadın yaşarsa hazine, yaşamazsa kaza.” (TNAS, 53)
- *Ayalñ urduğı – Hudayñ berdiğı.* “Kadının vurduğu, Hüda’nın verdiği.” (TNAS, 54. s.)
- *Är getirer, ayal bitirer.* “Erkek getirir, kadın bitirir.” (TNAS, 146. s.)
- *Äri ölüp, äre baran – il töresi; äri bolup, äre baran – il yüzgarası.* “Eri ölüp ere varan il töresi, eri olup ere varan ilin yüz karası.” (TNAS, 147. s.)
- *Hoşnut ayal ärinden öñ galkar.* “Hoşnut kadın kocasından önce kalkar.” (TNAS, 209. s.)
- *Sak ayal ärine tiz düşüner.* “Uyanık kadın, eşini tez anlar.” (TNAS, 297. s.)
- *Yagşı hatın är gısganmaz, yagşı hanam yer gısganmaz.* “İyi hatun er kıskanmaz, iyi han da yer kıskanmaz.” (TNAS, 348. s.)

Eşlerin yokluğunda kadın ve erkeğin maruz kaldığı duruma yönelik örneklerde ise daha çok erkeğin yaşadığı sıkıntılardan söz edilir. “Hanımı olmayanın kolayı olmaz” atasözünde de ifade edildiği gibi eşi olmayan erkeğin yüzünün gülmediği, gücünün olmadığı ve gün görmediği dile getirilerek kadının önemi vurgulanır. Koca rolündeki erkeğin yokluğunda ise “Kocasız kadın, uyansız at” benzetmesiyle kadının sahipsiz kaldığı belirtilir. Dul olmaya yönelik tercih edilmeyen bir yaklaşım¹⁰ hâkimdir:

- *Ayalsıza rehnet (rahat) yok, ogulsıza – döwlet.* “Hanımı olmayana rahat yok, oğulsuza baht.” (TNAS, 53. s.)
- *Ayalı bolmadıgıñ golayı bolmaz.* “Hanımı olmayanın kolayı olmaz.” (TNAS, 53. s.)
- *Ayalı ölen är gızlı öye bakıp (garap) aglar.* “Hanımı ölen erkek, kızlı eve bakıp ağlar.” (TNAS, 54. s.)
- *Dul gözi bilen heley alma, piyada gözi bilen – at.* “Dul gözüyle kadın alma, yaya gözüyle at.” (TA, 55. s.)

¹⁰ Gürkan Gümüşatam, “Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına İlişkin Geleneksel Rollerle Deyimlere Yansıyan Betimlemeler” adlı makalesinde eski toplumlar da kadının baba ve koca evinden ayrı bir alanda yaşamının uygun görülmediğini ve boşanmaların onaylanmadığını belirtir. Kıbrıs Türk atasözlerinde de kız çocuğunun yetişkinlik çağına kadarki evinin “baba evi” olduğunu, evlendikten sonra ise “koca evi” olarak görüldüğünü örnekendirir (Gümüşatam, 168. s.).

- *Heleyi bolmadıgıñ golayı bolmaz, malı bolmadıgıñ – halı.* “Hanımı olmayanın kolayı olmaz, malı olmayanın hali.” (TA, 75. s.)
- *Dul gepe yakın.* “Dul lafa yakın.” (TNAS, 124. s.)
- *Dul yüzün şeytan yalar.* “Dulun yüzünü şeytan yalar.” (TNAS, 124. s.)
- *Pıyada at görkezme, dula – ayal.* “Yayaya at gösterme, dula hanım.” (TA, 138. s.)
- *Äri yok ayal dul, ayalı yok är gul.* “Eri olmayan kadın dul, hanımı olmayan erkek kul.” (TNAS, 147. s.)
- *Ärsiz ayal – uyansız baytal (at).* “Kocasız kadın, uyansız at.” (TNAS, 148. s.)
- *Ayalı bolmadıgıñ halı bolmaz.* “Hanımı olmayanın hali olmaz.” (DS, 158. s.)
- *Hatın öldi, gamçuñ sapı dövüldi.* “Hatun öldü, kamçımın sapı ezildi.” (TNAS, 203. s.)
- *Hatinsız öy oñmaz.* “Hatunsuz ev gün görmez.” (TNAS, 203. s.)

Eş/hanımın kötü, tembel, tutumsuz, değersiz olduğunu dile getiren örnekler de tespit edilmiştir. Erkeğin eş/koca rolünde ise bazı durumlarda sadakatsiz olabileceğini yansıtan bir atasözü ile karşılaşmıştır:

- *Ayal alma, hossar al.* “Kadın alma, akraba al.” (TNAS, 52. s.)
- *Ayal sözün gondurar, ärin tohumundan (yakınından) dönderer* (TNAS, 53. s.)
- *Ayal gısgansa, öyi düzeler, är gısgansa, öy bozular.* “Kadın kıskanırsa ev düzeler, er kıskanırsa ev bozular.” (TNAS, 53. s.)
- *Ayalı üç gün urmasañ, ärim ölüpdür diyer.* “Kadına üç gün vurmazsan, kocam ölmüş der.” (TNAS, 54. s.)
- *Ayalı ölensoñ öv.* “Hanımı öldükten sonra öv.” (TNAS, 54. s.)
- *Öyüne mıhman gelende, heleyi yaman öküner.* “Evine misafir geldiğinde, hanımı pişman eder.” (TA, 64. s.)
- *Ayalımı öldüren ovnuq iş.* “Hanımımı öldüren küçük iştir.” (TA, 75. s.)
- *Ömründen iki gün galsa at al, bir gün galsa – ayal al.* “Ömründen iki gün kalırsa at al, bir gün kalırsa hanım al.” (TA, 115. s.)
- *Är aldıgı bir, ayal aldıgı müñ.* “Erkeğin aldığı bir, kadının aldığı bin.” (TNAS, 145. s.)
- *Hatın, otuzdan soñ odun.* “Hatun otuzdan sonra odun.” (TNAS, 203. s.)
- *Türkmen bayasa, gözüne ayalı betgelşik, öyi dar görüner.* “Türkmen zenginleşirse, gözüne hanımı çirkin evi dar görünür.” (TNAS, 327. s.)

İyi ve kötü eşlerle ilgili atasözlerinde ise eş rolündeki kadında bulunması gereken kriterler üzerinde durulur. İyi bir hanım; evde düzenin, dirliğin sağlayıcısıdır. Erkeğin yüzünü güldüren, onun başarılı veya başarısız olmasında payı olan kişidir. Erkek ise huzur, neşe kaynağı olarak görülür:

- *Atıñ yaman bolsa, satıp gutularsıñ, ayalıñ yaman bolsa, niçik gutularsıñ?* “Atın kötü olursa satıp kurtulursun, hanımın kötü olursa nasıl kurtulursun?” (TA, 26. s.)
- *Ayal bar – öy düzer, ayal bar – öy bozar.* “Kadın var ev düzer, kadın var ev bozar.” (TNAS, 52. s.)
- *Ayalıñ yağsı-yamanı mıhman gelende bilner.* “Hanımın iyisi kötüsü misafir geldiğinde bilinir.” (TNAS, 54. s.)
- *Ayalıñ yaman bolsa, yurduñ parahatlıgından ne peyda?* “Hanımın kötü olursa, yurdun rahatlığından ne fayda?” (TA, 75. s.)

- *Han azsa, iline deger, hatın azsa – ürine.* “Han azarsa iline (yurduna) değer, hatun azarsa erine.” (TA, 75. s.)
- *Yagşı ayal rahnet, yaman ayal mähnet.* “İyi hanım hayatın lezzeti, kötü hanım hayatın azabıdır.” (TA, 85. s.)
- *Yagşı heley, yagşı at gülmezden öñ güldürer, yaman heley, yaman at ölmezden öñ öldürer.* “İyi hanım, iti at gülmeden önce güldürür, kötü hanım, kötü at ölmeden önce öldürür.” (TA, 86. s.)
- *Yagşı zenan öy içini gül eder, yaman zenan gazanıñ küñ eder.* “İyi kadın ev içini gül eder, kötü kadın kazandığını küñ eder.” (TA, 86. s.)
- *Yaman ayal mihman gelende, öy süpürer.* “Kötü kadın, misafir geldiğinde ev süpürür.” (TA, 100. s.)
- *Äri är edyän hem heley, äri gara yer edyän hem heley.* “Eri er eden de kadın, eri kara yer eden de kadın.” (TNAS, 147. s.)
- *Ayalıñ yagşı bolsa, toya gitmek ne hacat, ayalıñ yaman bolsa, yasa gitmek ne hacat.* “Hanımın iyi ise toya gitmeye ne hacet, hanımın kötü ise yasa gitmeye ne hacet.” (DS, 158. s.)

Türkmen atasözlerinde tek eşli evliliğin tercih edildiği, erkeğin çok eşli evlilik yapmasına kadınlar açısından hoş bakılmadığı “Kadın üstüne kadın gelirse, altı kadın ağlaşır” sözüyle dile getirilir:

- *Ayal üstüne ayal gelse, altı ayal ağlaşar.* “Kadın üstüne kadın gelirse, altı kadın ağlaşır.” (TNAS, 53. s.)
- *Eşek minenin ayağı dinmaz, iki ayallıñ – gulag.* “Eşeğe binenin ayağı dinlenmez, iki hanımlının kulağı.” (TA, 62-63. s.)
- *Är-ayal üstüne ayal alsa, sekiz ayal ağlarmış.* “Erkek kadın üstüne kadın alsa, sekiz kadın ağlarmış.” (TNAS, 145. s.)

Gelin ve Damat Rollerine Yönelik Algı

Atasözlerinde gelinin az konuşan, saygılı, temiz kalpli olması istenmektedir. Ailede evlendirilecek gençlerin iyi, değer bilen insana rastlaması arzu edilir ve iyi bir gelin sırdaş olarak, iyi bir damat ise kadir, kıymet bilen kişi olarak görülür. Aile arasında oluşabilecek anlaşmazlık durumlarında ise “Damadın kovarsa kapıdan kaç, oğlun kovarsa törüne geç”, “Gelin ağzını kapasa da dili dağı aşar” sözleriyle kanuni yolla kurulan bu bağın gerçek kız ve erkek çocuğun yerinin tutmadığı da vurgulanır:

- *Gelinde dil yok, gayın enede – insap.* “Gelinde dil yoktur, kaynanada insaf.” (TA, 67. s.)
- *Gelin yaşınar, dili dag aşar.* “Gelin ağzını kapasa da (örtse de) dili dağı aşar.” (TA, 67. s.)
- *Giyev ogul bolmaz, küñ – depe.* “Güveyi (damat) oğul olmaz, küñ tepe.” (TA, 73. s.)
- *Sepli gelnimden epli gelnim.* “Malı-mülkü olan gelinimden, gönlü zengin gelinim daha iyidir.” (TA, 105. s.)
- *Gadır - gayın bilen giyevde.* “Kadir, kayın ile damatta.” (DS, 158. s.)
- *Gelin bağı – är dövleti.* “Gelin bahtı, er devleti.” (TNAS, 168. s.)
- *Gelin altın taht getirmiş, çıkıp üstünde oturmuş.* “Gelin altın taht getirmiş, çıkıp üstüne oturmuş.” (TNAS, 168. s.)

- *Gelin ölse, ilde bar, oğul ölse, nirde bar.* “Gelin ölürse ilde var, oğul ölürse nerede var.” (TNAS, 168. s.)
- *Gelniñ bir bolsa oturıp iyersiñ, iki bolsa – yortup.* “Gelinin bir olursa oturup yersin, iki olursa koşup yersin.” (TNAS, 169. s.)
- *Gızım saña aydyan, gelnim sen düşün.* “Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla” (TA, 96.s.)
- *Giyevden mirat bolmaz, külden – imarat* “Damattan mirat olmaz, külden imaret.” (TNAS, 173. s.)
- *Giyev geldi – han geldi.* “Damat geldi, han geldi.” (TNAS, 173. s.)
- *Giyev kovsa, gapıdan kaç, oğluñ kovsa, törüne geç.* “Damat kovsa kapıdan kaç, oğlun kovsa törüne geç.” (TNAS, 173. s.)
- *Sepli gelniñ adamsı yuvaş bolar* “Çeyizli gelinin kocası sessiz olur.” (TNAS, 301. s.)
- *Yagşa berseñ gızıñı – söyey, sılar soltan eder, yamana berseñ gızıñı – urar, söger, oltañ eder.* “İyiye verirsen kızımı sever, sayar sultan eder, kötüye verirsen kızımı vurur, söver, harap eder.” (TNAS, 344. s.)
- *Yagşı gelin gelin, yaman gelin – yalın.* “İyi gelin gelin, kötü gelin yalın.” (TNAS, 348. s.)
- *Yagşı gelin sırdaşın bolar.* “İyi gelin sırdaşın olur.” (TNAS, 348. s.)
- *Yaman gelniñ yagşısı iki bolar: biri gelende, biri ögende.* “Kötü gelinin iyisi iki türlü olur: biri geldiğinde, biri öldüğünde.” (TNAS, 358. s.)
- *Yaş gelin övünür, garrı gayın dövünür.* “Genç gelin övünür, yaşlı kayın dövünür.” (TNAS, 362. s.)

Kayınvalide-Kayınbaba Rollerine Yönelik Algı

Kayınvalide üzerine söylenmiş atasözlerinde gelin-kaynana çatışması işlenmiştir. Taradığımız kaynaklarda kayınbaba ile ilgili bir örnek tespit edilememiştir. Çocukların evliliğinde kadının kayınvalide rolüyle kayınbabadan daha baskın ve ön planda olduğunu söylemek mümkündür:

- *Gelinde dil yok, gayın enede – insap.* “Gelinde dil yoktur, kaynanada insaf.” (TA, 67. s.)

Kız Kardeş ve Erkek Kardeş Rollerine Yönelik Algı

Kardeşlik kavramı ile ilgili atasözlerinde daha çok ağabey, erkek kardeş üzerinden vurgu yapıldığı, kız kardeş, ablanın daha geri planda tutulduğu görülmektedir. Tespit ettiğimiz örneklerde kardeş için olumlu ve olumsuz anlam taşıyan ifadelere rastlanılmıştır:

- *Agadan ata bolmaz, yeñgeden – ece.* “Ağabeyden baba olmaz, yengeden anne.” (TA, 13. s.)
- *Aga-iniñ oğlanınıñ okı-yayı başgadır, eneli gızıyanıñ sepi-sırı başgadır.* “Ağabeyi kardeşi olan oğlanın oku, yayı başkadır. Anneli kızın çeyizi, gizi.” (TNAS, 18. s.)
- *Aga-iniñ barda gandaşım yok diyeme, eltin barda – gündeşim.* “Ağabeyin, erkek kardeşin varken kandaşım yok deme, eltin varken kız kardeşim.” (TNAS, 18. s.)
- *Aga-iniñ azarı bolmaz, azarı bolsa-da bizarı bolmaz.* “Ağabeyin, erkek kardeşin kahrı olmaz, kahrı olsa da bıktırmaz.” (TNAS, 18. s.)

- *Aga-iniň gadrını yalnız bolsan bilersiň, ata-enäň gadrını balalı (çagalı) bolsaň bilersin.* “Ağabeyin erkek kardeşin kadrini yalnız olsan bilirsin, anne babanın kadrini çocuklu olursan bilirsin.” (TNAS, 18. s.)
- *Agam bar – ne gamum bar.* “Ağabeyim var ne gamım var.” (TNAS, 18. s.)
- *Agamıň ala gözi, yeňňemiň sovuk sözi.* “Ağabeyimin ala gözü, yengemin soğuk sözü.” (TNAS, 18. s.)
- *Aganı görüp ini öser, ecekäni görüp – siňli.* “Ağabeyi görerek erkek kardeş yetişir, ablayı görerek kız kardeş.” (TNAS, 18. s.)
- *Altı aga birigip ata bolmaz, yedi yeňje birigip- ene.* “Altı ağabey toplanıp baba olmaz, yedi yenge toplanıp anne.” (DS, 157. s.)

Hala, Teyze ve Amca, Dayı Rollerine Yönelik Algı

Türkmen atasözlerinde teyze üzerine söylenmiş örneklerde genel olarak toplumda kadının bu rolüne yönelik yansız bir bakış açısının olduğu anlaşılmaktadır. “Anne yarısı” olarak tanımlanan teyzenin, bir çocuğun yaşamında hiçbir zaman annenin yerini alamadığı ve annenin kaybı durumunda da bu sevgi ihtiyacını karşılamada teyzenin yetersiz olduğu vurgulanır. Hala ve amca rolüne yönelik ise herhangi bir örnek tespit edilememiştir:

- *Dogran eceň bolmasa, dogan dayzaň yokmudı?* “Doğuran anan yoksa doğmuş teyzen de mi yok?” (TA, 52. s.)
- *Enesiz oglanıň dayzası köp.* “Annesiz oğlanın teyzesi çok.” (TNAS, 138. s.)
- *Enesiz oglanıň dayısı bolmaz, ataşız oglanıň – garındaşı.* “Anasız oğlanın dayısı olmaz, babasız oğlanın akrabası.” (TNAS, 138. s.)
- *Ecesi yoguň dayısı yok.* “Annesi olmayanın dayısı olmaz.” (DS, 160. s.)
- *Müň dayza bir eceň yerini tutmaz.* “Bin teyze bir annenin yerini tutmaz.” (DS, 160. s.)

Elti, Görümce, Baldız, Yenge ve Kayınbirader Rollerine Yönelik Algı

Evlilikte kardeşler aracılığıyla kurulan elti, görümce, baldız, yenge ve kayınbiraderle ilgili kanuni akrabalık rollerine ilişkin az sayıda örnek bulunmaktadır. Türkmen atasözlerinde daha çok yenge ve baldız üzerine söylenmiş örneklerle karşılaşılmıştır. Söz konusu örneklerde baldıza yönelik olumsuz, yenge rolüne ise teyze rolünde olduğu gibi sevgi bakımından yetersizlik değeri yüklenmiştir. “Altı ağabeyin bir olsa da baba olamaz, yedi yengen bir olsa da ana olamaz” sözüyle yengenin de anne yerini alamayacağı vurgulanır ve kadının aile içerisinde üstlendiği en önemli rol olan anneliğe bu roller üzerinden de dikkat çekilir:

- *Altı ağan bolup, ata bolup bilmez, yedi yeňje bolup, ece bolup bilmez.* “Altı ağabeyin bir olsa da ata olamaz, yedi yengen bir olsa da ana olamaz.” (TA, 19. s.)
- *Baldızım, başdaragım batıp baryar canıma / Yüvürçim, yüvrük atım yüvrip geler yanıma.* “Baldızım saç tarağım batıyor canıma / Kayınbiraderim, çevik atım koşup gelir yanıma.” (TNAS, 64. s.)
- *Baldızım çuvalbizim käte geler bir sançar.* “Baldızım çuvaldızım, bazen gelir bir batırır.” (TNAS, 64. s.)
- *Gidene yeňne, gelene baldız.* “Gidene yenge, gelene baldız.” (TA, 69. s.)

SONUÇ

Bu çalışmada Türkmen atasözlerinden hareketle kadın ve erkek kimliğinin toplumsal cinsiyet algısı bağlamındaki durumu üzerinde durulmuştur. Ele alınan atasözlerinde yansıtılan cinsiyet algısına göre; Türkmen kadını toplum içerisinde arka planda konumlanmış, mekân olarak ev sınırları içerisinde yansıtılıp yerine getirmesi gereken temel vazife olan ev içerisindeki iş ve yükümlülükleriyle gösterilmiştir. İyi bir kadın güzel, iyi, ahlaklı, temiz kalpli, hamarat, hünerli, az konuşan, eşine ve evine sadık olandır. Eş rolünde düzen ve dirliğin, huzurun sağlanmasında payı büyüktür. Bu sınırların dışına çıkıp gezme ve eğlence düşkünü olan, eşini kıskanan, çok konuşan kadına yönelik olumsuz bir bakış açısı vardır.

Kadının toplum nezdinde en üst mertebede tutulduğu rol; aile içerisinde üstlendiği *anne* rolüdür. Türkmen atasözlerinde anne üzerine söylenmiş çok sayıda örnekle karşılaşılmış ve bu örneklerde anne her zaman aile bireyleri için en değerli varlık olarak görülüp sevgi, şefkat ve merhametin sembolü olmuştur. Bu anlamda baba rolünü de geri planda bıraktığını ifade edebiliriz. Kadının *kız çocuk*, *gelin* rollerinde olumlu ve olumsuz, *teyze*, *yenge* rolünde yetersiz, *kayınvalide* rolünde olumsuz duygu karşılıklarına rastlanılmıştır. *Hala*, *kız kardeş*, *abla*, *görümce* rolüne ilişkin bir örnek tespit edilememiştir.

Türkmen atasözlerinde erkeğin genel olarak toplum içerisindeki yeri her zaman ön planda ve kadına nazaran üst bir statüdedir. Dış mekânda çalışıp kazanarak evini geçindiren, eşini koruyup kollamakla yükümlü görülen erkek; cesur, korkusuz, yiğit, kıymetli, ahlaklı kişi olarak betimlenir. Aile içerisindeki rol dağılımında ise değeri yadsınamayan ve koruyucu, kollayıcı güç sembolü olarak görülen *baba* rolünün, kadının anne rolüyle kıyaslandığı durumlarda daha geri planda kaldığı görülür. Erkeğin *erkek çocuk*, *erkek kardeş*, *ağabey*, *damat* rollerine bakış açılarına yönelik ise olumlu ve olumsuz örneklerle de karşılaşılmıştır.

Türkmen kadınıyla ilgili önemli çalışmaları bulunan Gürcü Selcan Sağlık Şahin, Türkmen/Oğuz kadınına bakış açısında geçmişte daha olumlu bir yaklaşımın olduğunu, tarihte erkeğin yanında devlet idaresinde söz sahibi iken günümüzde bu durumun belirli ölçüde değiştiğini, alanının sınırlandırıldığını ve statüsünün kısmi olarak zayıfladığını ifade etmiştir. Ancak kadının aile içerisindeki yeri ve öneminin hiçbir zaman azalmadığını vurgulamıştır (S. Şahin, 649-650.s.).

Umay Günay, insanlık tarihinin başlangıcından 20. yüzyıla kadar bütün dünyada cinsiyete göre iş bölümünün yapıldığını, kültürel değerler, sosyal kabul ve protokollerin de bu doğrultuda şekillendiğini ifade eder. Türk toplumunda İslamiyet'in kabulüyle kültürel bir değişim yaşandığını ancak kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğe dair yasakların İslamiyet sonrası Arap-Fars ve Hint geleneklerinden kaynakladığını belirtir (Günay, 4. s.; S. Şahin, 649.s.).

Yaklaşık 275 civarında sınırlı sayıdaki örnek üzerinden Türkmen Türklerinin toplumsal cinsiyet algısına ilişkin kesin bir değerlendirme yapmak imkânsızdır. Ancak dil aracılığıyla nesilden nesile aktarılan ve önemli bir kültür taşıyıcısı olan atasözleri üzerinden bu konuda genel bir çıkarım yapmak, fikir sahibi olmak mümkündür. Bu esnada toplum yapısının kültürel etkileşimle şekillendiği gerçeği göz ardı edilmemeli ve roller bu doğrultuda değerlendirilmelidir. Günümüzde kadının erkeğe nazaran daha geri planda bırakılmasına yönelik algının olumlu anlamda şekillendirilmesi adına her bireye önemli vazifeler düştüğü aşikârdır. Bu bilinçle hareket edildikten sonra atasözlerinin gelecek nesillere aktarımında da daha akılcı bir tavırla yaklaşılmasının gereğine inanmaktayız.

KISALTMALAR

DS : Dana Sözlür
TA : Türkmen Atasözlür
TNAS : Türkmen Nakılları ve Atalar Sözi
TLS : Türk Lehçeleri Sözlüğü

KAYNAKLAR

- AYDIN, Nilgün (2018) “Kız-Kadın Kimliğinin Oluşumu ve Kadına bakış Bağlamında Toplumsal Algıya Yön Veren Atasözlür” *SEFAD*, 39, 169-180 s.
- CAN, Betül (2016) “Arap Atasözlüründe Toplumsal Cinsiyet” *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 2 (SI:1), 92-103 s.
- ÇER, Erkan - ŞAHİN, Ertuğrul (2016) “Türkçenin Sözcürlüğünü Yansıtan Atasözlür ve Deyimlerde Toplumsal Cinsiyet” *Turkish Studies*, c. 11/9, 175-192 s.
- ELÇİN, Şükrü (2000) *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 6. baskı.
- EROL, Yıldız Aysel (2019) “Farsça Atasözlüründe Cinsiyet Algısı” *NÜSHA*, (48), 81-106 s.
- GARRIYEV, Baymuhammet (1978) *Dana Sözlür*, Türkmenistan Neşiryatı, Aşgabat.
- GELDİYEV, Gurbandurdı - ALTIYEV, Annamırat (2002) *Türkmen Nakılları ve Atalar Sözi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- GÜMÜŞATAM, Gürkan (2018) “Kıbrıs Türk Atasözlürü ve Deyimlerinde Kadına İlişkin Geleneksel Rollerle Deyimlere Yansıyan Betimlemeler” *TÜBAR XLIII*, 159-179 s.
- GÜNAY, Umay (2000) “İslami Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi” *Milli Folklor*, Yıl: 12, S. 46, 4-9 s.
- GÖZTAŞ, Gülbeyaz (2017) “Geleneksel Kültürün Korunması ve Sürekliliğın Sağlanması Bağlamında Türk Atasözlüründe Kadın İmajı” *Kültürel Miras ve Kadın*, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın, s. 275-290.
- HİRİK, Erkan (2017) “Türkiye Türkçesi Atasözlüründe Akrabalık Bildiren Kelimeler ve Duygu Değerleri” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. 6, S. 3, 1726-1746 s.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I* (1991), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KÜRENOV, Sapar - GÜMÜŞ, Muhittin (1995) *Türkmen Atasözlürü*, Engin, Ankara.
- SAĞLIK, G. Selcan (2006) “Türkmen Düğün Geleneği” *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, c. 3, S. 2, 71-85 s.
- SAĞLIK, G. Selcan (2017) “Türkmen Atasözlüründe Kadın” *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, 26-28 Nisan 2017, Niğde, 355-361 s.
- SAĞLIK ŞAHİN, G. Selcan (2016) “Geçmişten Günümüze Türkmenlerde (Oğuzlarda) Kadına Bakış” *Türk Dünyasında Kadın Algısı*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Cilt II, s. 643-651.
- TEKİN, Talat vd. (1995) *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Simurg Yayınları, Ankara.
- Türkmen Diliniñ Sözlüğü* (1962), Türkmenistan SSR İlimler Akademiyasının Neşiryatı, Aşgabat.
- OKRAY, Zihniye (2015) “Türk Atasözlürü ve Deyimlerinde Kadın İmgesi” *EUL Journal of Social Sciences (VI-I) LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 93-102 s.
- ÖZKAN, Bülent - GÜNDOĞDU, Ayşe Eda (2011) “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözü ve Deyimler” *Turkish Studies*, 6/3, 1133-1147 s.
- YILDIZ, Naciye (2009) “Türk Destanlarında Çocukluluk” *Milli Folklor*, Yıl 21, S. 82, 76-88 s.
- YILMAZ, Gülşah (2014) “Kazan Tatar Atasözlüründe Çocuk” *I. Genç Akademisyenler Sempozyumu*, Gazi Üniversitesi, Ankara, 6-7 Kasım 2013, 347-361 s.